

”Kanske Kristus kommer tillbaka ikväll”

Hoppas vi ännu på Jesu återkomst? Biskop Kallistos Ware är en av den ortodoxa kyrkans mest lästa andliga lärare i vår tid. Pilgrim mötte honom i hans hem i Oxford för ett samtal om kyrkan som en eskatologisk gemenskap med kallelsen att göra framtiden närvarande.

PILGRIM: *Ortodox tro talar ofta om kyrkan som ”närvaron av det vi hoppas på”. Hur ska den visionen förstås?*

KALLISTOS WARE: Kyrkan lever i det förflutna, i nuet och i framtiden på samma gång. Kyrkan är först och främst Kristi kropp, och hennes fundament är därför Kristi inkarnerade liv på jorden. Kyrkan grundades när Kristus firade den sista måltiden och instiftade nattvarden. Kyrkan levandegör Kristus såsom korsfäst och uppstånden. Men allt detta hör inte bara det förflutna till, utan är närvarande i nuet, eftersom kyrkan också är den Helige Andes välde. Den Helige Ande, som sändes av Kristus på pingstdagen, gör Kristus närvarande ibland oss. När vi firar eukaristin, när vi påminner oss om korset och uppståndelsen, är

det inte händelser i det förflutna vi är upptagna av. Genom den Helige Ande återkallar vi dessa händelser. Det förflutna blir närvarande. Det som firas blir en verklighet.

Men: Kyrkan är inte bara närvaron av det förflutna, hon är också närvaron av framtiden! Under sitt liv på jorden talade Kristus om att han skulle komma tillbaka. Han uppmanade oss uttryckligen att fira eukaristin till dess han kommer åter. Den Ande som bor i kyrkan är också den kommande tidsålderns Ande. Kyrkan lever därför vänd mot framtiden. Den verklighet som hör framtiden till föregrips av kyrkan.

PILGRIM: *Kyrkans uppgift är alltså inte så mycket att tala om framtiden som att leva framtiden.*

KALLISTOS WARE: Exakt! Om våra liv vittnar om framtiden har vi redan gjort framtiden närvarande. Vi talar då inte bara om dessa ting, utan är vittnen om dem på ett sådant sätt att vi verkligen lever dem.

PILGRIM: *Det sägs ibland att kyrkan är dålig på att ge människor hopp. Är det för att vi inte i tillräckligt hög grad föregriper framtiden på det sätt du nu talar om?*

KALLISTOS WARE: Det kan vara så. Som kristna kan vi bli alltför fästa vid institutioner. Den institutionella kyrkan, åtminstone i Västeuropa, står för närvarande inför många problem. Kyrkfolket är ibland alltför upptaget av vikande siffror och de ungas flykt från kyrkan. Om vi vänder oss till andra delar av världen får vi naturligtvis en helt annan bild av kyrkans liv. Även om vi ska ha omsorg om kyrkan som institution, kan vi inte börja där. Vår utgångspunkt måste vara att kyrkan är en eskatologisk verklighet. Den är himmelriket närvarande här. Därför måste vi utgå från det hopp som kyrkan är bärare av. Först därefter kan vi ta itu med de praktiska problemen.

PILGRIM: *Och hur gör vi för att utgå från detta hopp?*

KALLISTOS WARE: För mig är firandet av eukaristin i den gudomliga liturgin det centrala i kyrkans liv och verklighet. Därför betraktar jag kyrkan framför allt som en eukaristisk organism. Det finns något kyrkan gör, som ingen annan kan göra: att fira Kristi kropp och blods sakrament till dess han kommer åter. Hela kyrkans liv måste därför förstås i ljuset av liturgin. Kyrkans sociala och filantropiska arbete, liksom hennes missionsuppgift, springer fram ur firandet av eukaristin. Allt det övriga kan liknas vid liturgin efter liturgin. Om vi nu tänker på eukaristin och dess väsen, inser vi att när vi firar liturgin sträcker vi oss bortom den situation där vi just nu befinner oss. I den ortodoxa världen talar vi om liturgin som himlen på jorden. Eukaristin är den kommande världens genombrott i vår tillvaro. Eller annorlunda uttryckt: den är vårt uppstigande till himlen. Eukaristin är allt-

så på en och samma gång firandet av Kristi kors och uppståndelse, men också den levande erfarenheten av hans återkomst och den kommande tidsåldern.

PILGRIM: *Hur vill du beskriva den Helige Andes roll i eukaristin?*

KALLISTOS WARE: Den Helige Andes viktigaste uppgift är att göra Kristus närvarande. Det görs mycket klart i Jesu avskedstal i Johannesevangeliet. Där säger Herren att den Helige Ande inte ska tala om sig själv, utan, som Kristus säger, "han skall ta av det som är mitt och han skall vittna om mig". Den Helige Ande gör Kristus närvarande på alla områden i vårt kristna

"Den kristna betydelsen av tröst är alltså att bli stärkt av den Helige Ande."

liv, men på ett alldeles särskilt sätt när gåvorna helgas i nattvarden. När den Helige Ande kommer över gåvorna av bröd och vin blir Kristus närvarande ibland oss. Genom den Helige Ande blir brödet och vinet hans kropp och blod. Han som är densamme i går, i dag och i evighet, som det heter i Hebreerbrevet, blir närvarande genom Anden. Den Helige Ande för Kristus till oss, och han för oss till Kristus.

PILGRIM: *Behovet av tröst tycks oändligt i vår värld, där människor förtviular över framtiden och katastroferna duggar tätt. Hur ser du på förhållandet mellan tröst och hopp?*

KALLISTOS WARE: Det beror på vad vi menar med tröst. Det finns ett sätt att trösta som är tämligen

BILD: MARIA MANNBERG

ytligt, när vi bara får människor att känna sig lite bättre till mods. Men när ordet tröst, *paraklesis*, används i Bibeln är det inte en vag försäkran som åsyftas. Tröst är något långt mer utmanande. Jag tänker på saligprisningarna. "Saliga är de som sörjer, de skall bli tröstade." Det grekiska uttrycket är samma rika ord som används om den Helige Ande. Denna tröst kommer inte av att vi undflyr våra problem genom att inte tänka på dem, utan är en erfarenhet av den Helige Ande, Tröstaren.

Den kristna betydelsen av tröst är alltså att bli stärkt av den Helige Ande. Den Helige Ande, som bor i oss, är inte missmodets Ande utan kraftens Ande. Om vi förstår det så, blir tröst inte något som är åtskilt från hoppet. De två hör samman. Tröst och hopp är dessutom nära förbundna med en annan kvalitet av stor betydelse för vårt kristna liv, och det är – glädje! Och då menar vi inte bara upprymdhet eller optimism, utan något långt mer genomgripande. Det är inget som har med vår naturliga läggning att göra, utan en nådegåva. Glädjen vandrar ofta tillsammans med sorgen, trösten hör ihop med lidandet. Hopp är sorgen vänd till glädje. Det är också den verkliga innebörden av tröst.

PILGRIM: Hur skulle du bemöta en person som kom till dig och uttryckte stor förtvivlan och uppgivenhet över sin livssituation?

KALLISTOS WARE: Jag skulle nog försöka att till en början inte prata för mycket. En människas sorg och förtvivlan är ibland så djup att den inte kan bemötas med ord. Vi måste först vara goda lyssnare. Vi måste låta dem tala. Vår uppgift är inte att ge enkla förklaringar utan att erbjuda en levande och stödjande närvaro. Det sätt på vilket vi låter dem förstå att vi bryr oss om dem, ber för dem, tar dem på allvar beror på de specifika omständigheter som råder. Att lyssna lyhört och under bön är kanske det bästa vi kan göra för att medverka till ett helande. Försök inte ge människor svar innan du har lyssnat till vilka frågor de har.

PILGRIM: Händer det att en andlig vägledare själv grips av hopplöshet inför den hjälpsökandes livssituation?

*KALLISTOS WARE: Paulus säger i Galaterbrevet 6: "Bär varandras bördor." En andlig vägledare är om något en som bär människors bördor. I *Bröderna Karamazov* säger Dostojevskij att en äldste, en starets, är någon som tar upp din själ och din vilja och bär den i sin själ och sin vilja. En själasörjare är någon som leder med den andre. "När en lem i kroppen lider, lider*

*"Om jag ska kunna dra upp
den som är på väg att sjunka,
måste jag själv stå stadigt med
fötterna på klippan."*

också alla de andra", säger Paulus. En andlig vägledare är därför någon som har medlidande, i ordets bokstavliga och fulla betydelse. Medlidande är att lida med den andre.

Men det är inte tillräckligt. Om någon sjunker ned i kvicksand och riskerar att slukas, hjälper det inte att jag hoppar ned i kvicksanden bredvid personen och säger: "Här är jag, jag delar din utsatthet." Han behöver inte någon som delar hans situation, han behöver någon som drar upp honom! Om jag ska kunna dra upp den som är på väg att sjunka, måste jag själv stå stadigt med fötterna på klippan. En andlig vägledare som helt slukas av den andres mörker och förtvivlan, kan inte bli till någon hjälp. Vägledaren försöker, med den Helige Andes hjälp, att förmedla hopp, en strimma av ljus i mörkret. Inte bara att lida med den

andre, men att visa att det kan finnas en väg genom lidandet till något annat.

Hur det ska göras finns inga färdiga regler för, men medlidande utan hopp är inte tillräckligt. Och på samma gång kan vi inte förmedla hopp till människor om de inte känner att vi förstår deras situation. Då ger våra ord bara intryck av en förenklad livssyn. Vi behöver så långt som möjligt träda in i den andres erfarenhet, och göra hans börda till vår, men också lyfta den. Och det kan ibland ske utan ord, genom vår fördolda bön.

För mig är orden i Johannesprologen mycket viktiga, när det heter att "ljuset lyser i mörkret, och mörkret har inte övervunnit det". Kristus trädde in i mörkret på korset. Han uthärdade mörkret till det yttersta. Men han förvandlade också mörkret till ljus. Och med Kristi hjälp försöker vi göra detsamma: träda in i andras mörker, men bära Kristi ljus med oss.

PILGRIM: Du talade tidigare om Kristi återkomst. En förväntan som levde mycket stark bland de första kristna, men inte alltid är lika levande för oss idag. Hur kan denna förväntan återerövas? Och vad är det vi väntar på när vi talar om att Jesus ska komma tillbaka?

KALLISTOS WARE: I vårt kristna liv behöver vi uppnå en balans mellan redan nu och ännu inte. När Kristus talar till den samariska kvinnan använder han ett mycket intressant uttryck: "Den tid skall komma, ja den är redan här." Att den ska komma syftar på framtiden, men sedan säger han att den redan är närvarande. Han talar alltså om något som är framtida och nutida på samma gång. Sedan Pingsten, när den Helige Ande sändes, är Guds rike närvarande ibland oss. Men det finns också något som vi ännu väntar på. När vi som ortodoxa tänker på Kristi andra tillkommelse tänker vi oss definitivt en händelse i framtiden. Vi försöker inte bortförklara detta i metaforiska termer. Vi tror verkligen att Kristus synligt ska återvända till jorden. När vi talar om det är vi naturligtvis hänvisade till att använda bildspråk eftersom vi under nu-

varande förhållanden aldrig helt kan förstå hur det ska gå till. Vi säger att han ska komma på ett moln av härlighet, plötsligt som blixten. Men medan de ord vi använder är symboliska talar vi inte om en abstraktion. Vi talar om något som vi verkligen tror ska ske. Som vi uttrycker det i slutet av trosbekännelsen: "Jag förväntar de dödas uppståndelse och den tillkommande världens liv." Det är vårt framtida hopp. Kristus kommer till oss varje gång vi firar eukaristin, ändå väntar något större vid historiens slut.

Vi får inte överbetona det som redan är, så att vi glömmer det som ännu inte har kommit. Himmlandet är redan verksamt, men vi väntar något större! När Kristus kommer tillbaka vet vi inte. Han kommer som en tjuv om natten. Vi ska vara uppmärksamma på vissa tecken som evangelierna ger oss, men vi kan inte förutsäga det exakta ögonblicket. Men återkomsten är andligen närvarande redan nu, även om den inte inträffat i klocktiden och skulle dröja ännu en tid. Den är alltid nära. Därför måste vi alltid vara redo, leva i förväntan. Inte försöka förutse tid eller stund, men vara vaksamma.

Jag tänker på vad människor ofta säger: "En sak är säker. Vi ska alla dö." Men det är inte alls säkert! En del av oss kan mycket väl vara i livet när Kristus kommer tillbaka. De första kristna föreställde sig att återkomsten skulle ske under deras egen livstid. Från en sida sett hade de fel, för världen har bestått i två tusen år och kan komma att bestå många tusen år än. Men från en annan sida sett hade de inte fel när de ivrigt väntade, höll sig redo och levde i ständig vaksamhet. Det är ingen tillfällighet att Bibeln slutar med ord som uttrycker hopp och förväntan: "Ja, jag kommer snart!", säger den uppståndne Kristus. Och vi svarar: "Amen, kom Herre Jesus!" Detta bör vara vår hållning.

En eskatologisk orientering innebär inte att vi är fatalister och inget gör. Vi ska vara så aktiva vi bara kan i den här världen, bygga upp samhällets strukturer, lindra lidande och nöd, bistå de fattiga och för-

tryckta. Men vi bör alltid kunna säga: "Ja, men kanske Kristus kommer tillbaka ikväll!"

PILGRIM: *Hur kan den kristne bäst förbereda sig för Kristi återkomst?*

KALLISTOS WARE: Vi behöver undvika osunda apokalyptiska fantasier. Vi ska tala om Kristi återkomst, men göra det med en nykter hållning. Människor som kommer i kontakt med den ortodoxa kyrkan säger ibland: "Vad rik och överflödande den ortodoxa traditionen är!" Jag skulle säga att ett av de viktigaste kännetecknen på ortodox spiritualitet är den nyktra hållningen. Vi måste vara nyktra i vårt framtidshopp. Och vi behöver undvika frestelsen att alltför mycket syssla med ämnen som antikrist eller talet 666. Det finns åtskilliga ortodoxa i vår tid som på ett farligt och osunt sätt uppehåller sig vid dessa ting. Ja, de finns i Skriften, men vi bör vara noga med att hålla en rätt balans. Man kan falla in i en apokalyptisk upprymdhet som är skadlig. Det är inte vår sak att söka ta reda på det som Skriften inte talar klart om. Gud kommer att visa oss vad det betyder när tiden är inne.

Hur kan vi då erfara den inre verkligheten av Kristi återkomst? Mitt svar är: inte genom spekulation, men genom att finna Kristus i varje givet ögonblick i vårt dagliga liv. Här och nu. Varje morgon kan vi förnimma Kristi närvaro när vi har vår morgonbön. Och den närvaron följer oss under hela vår arbetsdag. Den kristne är någon som finner Kristus överallt, och gläder sig över honom. Att finna Kristus i varje uppgift, i varje sak, i varje person, det är för mig början på vårt eskatologiska hopp. Vi letar inte efter Kristus i avlägsna och märkvärdiga händelser, men här och nu kan vi praktisera vad som ibland har kallats "det innevarande ögonblickets sakrament". Det finns en mening i Thomasevangeliet som jag ofta påminner mig – det ingår inte i Skriften, men är förvisso en del av vår kristna tradition – "Lyft på stenen och du finner mig! Klyv träet och jag är där."

En förnimmelse av Kristus närvarande här och

nu, genom Anden, det är vad jag menar med att leva framtidshoppet som om det vi hoppas redan vore närvarande.

PILGRIM: *Är det tillåtet för en kristen att också hoppas på allas slutliga frälsning?*

KALLISTOS WARE: Jag tror att det är tillåtet för oss att hoppas. Vi har inte rätt säga: Alla kommer att bli frälsta. Allas frälsning är något vi får hoppas på, men vi kan inte nu fastslå att det är något som ovillkorligen kommer att ske. Det är stor skillnad mellan att säga "det kommer att ske" och att säga "jag hoppas att det ska ske". Det är en del av vårt framtidshopp. Men här rör vi vid ett mysterium som vi inte har inblick i. Det finns en fara i att säga för mycket.

Det finns två grundläggande principer i vår tro. Den första: Gud är kärlek. Den andra: Människan är en fri varelse. Guds kärlek är outtömlig. Gud kommer inte att vända oss ryggen, han kommer att fortsätta att älska oss utan gräns. Men som människor är vi fria. Vi kan säga nej till Gud, liksom vi kan säga ja. Dessa två principer låter sig inte på logisk väg försonas i ett enkelt system. Men jag tror att vi helhjärtat och utan att kompromissa behöver betona bägge. Vi kan inte sätta gränser för Guds kärlek, men den frihet som Gud gett oss människor som gåva är oåterkallelig. Den ryske teologen Paul Evdokimov säger: "Gud kan göra allt, utom att tvinga oss att älska honom." Kärleken är fri. Och eftersom Gud älskar oss kommer han inte att återkalla vår frihet. Å ena sidan finns alltså möjligheten att människor väljer att för evigt förkasta Gud. Men vi kan få hoppas att Guds kärlek till sist ska segra. Att, med Paulus ord, Gud ska bli allt i alla.

PILGRIM: *Fäderna i den andliga traditionen talade ofta om att det är viktigt för människan att meditera över sin död, som en väg till glädje och hopp. För oss låter det paradoxalt. Tanken på döden är ofta nedslående för nutidsmänniskan.*

KALLISTOS WARE: Så är det verkligen. För de flesta låter det som något livsfientligt när man uppmanas att tänka på sin död. "Vi borde väl inte tänka på vår död, utan snarare leva vårt liv helt och fullt", invänder de. Jag skulle svara med ett exempel: Tänk dig att du gick för att träffa en älskad vän, och du visste att han eller hon hade en obotlig sjukdom. Det var troligen sista gången ni skulle träffas i detta livet. Skulle

*"Lev så fullödigt du kan,
inte tvehågset och halv-
hjärtat, utan hängivet."*

du då inte fästa den största vikt vid varje ord och gest under detta sista samtal? Skulle du inte försöka tala om det som verkligen betyder något, och inte bara om vädret? Varje ord, i dödens skugga, får den största betydelse. Därmed blir det tydligt hur den förestående döden inte berövar oss mening och gör oss mindre levande. Men i dödens närhet blir våra liv fyllda av mening, vi blir än mer levande. I det ljuset förstår jag ökenfädernas och andras ord om att tänka på döden. De vill säga: Lev ditt liv uppmärksam, intensivt och utan reservationer i nuet. Alltför ofta gör vi bara en grov skiss av vårt liv. Vi får tid att göra något bättre av det senare, tänker vi. Så skjuter vi upp viktiga beslut. Men det är inte säkert att den tiden kommer. "Låt ditt liv nu bli vad det är tänkt att vara." Så förstår jag orden "Tänk på döden". Lev så fullödigt du kan, inte tvehågset och halvhjärtat, utan hängivet. Som om

varje ögonblick vore dyrbart, precis som i samtalet med din döende vän. "Tänk på döden" betyder alltså: Lev framtiden i nuet. När vi förstår det så blir orden livsfrämjande snarare än livsfientliga. "Tänk på döden" blir ett annat sätt att säga "Kom, Herre Jesus!"

PILGRIM: *Du är själv mycket förtrogen med de andliga fäderna i den stora vägledningstraditionen. Är det något av dem som på ett särskilt sätt talar till dagens människor och som du vill rekommendera oss att läsa?*

KALLISTOS WARE: Låt mig nämna två som talar särskilt till mig. Om jag sedan skulle rekommendera dem till andra beror på vem det är som frågar och varifrån han kommer. Till att börja med har jag fått kolossal hjälp av *Ökenfädernas tänkespråk*. Jag mötte denna text första gången som 16-årig skolpojke. När jag började läsa de korta anekdoterna om ökenfäderna, deras koncentrerade koncisa formuleringar, blev jag genast attraherad. Jag kände att "det här vill jag veta mer om". På många sätt var det ju en mycket främmande värld med deras extrema askes, men samtidigt slogs jag av deras enkelhet och omedelbarhet. Det sätt på vilket de var upptagna av det enda nödvändiga och inte av trivialiteter. Och så av deras kärleksfulla sinnelag. Det är en text som är mig till stor hjälp. Den är inte systematisk, utan består av korta tänkespråk. I vår tid har många svårt för system och abstrakta argument. Däremot kan levande exempel bli till stor hjälp.

En annan författare som verkligen hjälpt mig är Isak Syriern. Hans skrifter består av en väldig volym, numera två volymer eftersom den andra delen, som man befarade var försvunnen, har återfunnits. Jag skulle inte sätta Isaks fullständiga verk i händerna på en sökare, men jag skulle uppmuntra honom att läsa valda delar.

PILGRIM: *Vad är det hos Isak Syriern som berör dig?*

KALLISTOS WARE: Det som gör starkast intryck på mig är hans underbara sätt att tala om Guds kärlek.

Han var verkligen en som dristade sig att hoppas på allas frälsning. Även om han framhöll att här finns ett mysterium som vi inte förstår, så tillade han: Gud skapade inget för att det skulle gå förlorat eller bli sänt till eviga straff. Hans intensiva förståelse av Guds kärlek griper mig djupt. Liksom hans sätt att tala om hur vi alla är delaktiga i varandras liv.

Medlidande och barmhärtighet har en framträdande plats hos Isak. Det är något vi behöver förmedla till vår värld, vilket inte är enkelt, för här räcker det inte med ord. Åtminstone i väst lever vi i en värld där människor har förlorat hoppet, uppgivenheten är stor

*”Genom att ständigt läsa
och tala om det heliga kan
vi förlora känslan av för-
undran och bävan.”*

hos många. När jag lyssnar till människors bekännelser hör jag så ofta att vad de egentligen säger är: ”Mitt liv har inget värde för mig.” Vi måste förmedla till människor att de är älskade. De är älskade av Gud, och kanske av andra människor mer än de inser. Kärleken är starkare än allt mörker i universum. Något annat som utmärker vårt västerländska samhälle är förlusten av gemenskap och tillhörighet. Därför behöver vi förmedla en erfarenhet av alla människors samhörighet. Vi tillhör varandra.

Vi behöver återupprätta både erfarenheten av Guds kärlek och av alla människors gemenskap. Det är just detta en författare som Isak har förmedlat till

mig, och därför återvänder jag till honom igen och igen.

PILGRIM: Som teolog och tidigare professor i kyrkohistoria i Oxford under många år, hur skulle du beskriva teologistudiets risker och belöningar?

KALLISTOS WARE: Genom att ständigt läsa och tala om det heliga kan vi förlora känslan av förundran och bävan. Det är risken. Det hela blir alltför välbekant och alldagligt. Eller för att uttrycka det på ett annat sätt: Det finns en risk, när vi studerar teologi som en akademisk disciplin, att vi förlorar sambandet mellan teologi och bön. I mina inledande föreläsningar för mina studenter brukade jag alltid citera Evagrius av Pontos ord: ”Teolog är den som ber, och om du ber i ande och sanning är du teolog.” Man kan inte glida undan det genom att säga att ”ja, men han använde begreppet teologi på ett annat sätt än vad vi gör idag”. Det svaret håller inte, som jag ser det. Även om vi bedriver teologi som en akademisk disciplin måste vi bevara förbindelsen mellan teologi och bön.

PILGRIM: Och hur gör man det?

KALLISTOS WARE: (*lång paus*) Genom att vi aldrig förlorar ur sikte det faktum att vi talar om ett mysterium. Gud har gett oss förnuftet och det ska vi använda till det yttersta. Men Gud har också gett oss en högre förmåga till andlig insikt. Och när vi ägnar oss åt teologi måste vi komma ihåg att det bortom orden finns ett mer direkt tillträde till Gud, som kommer genom förnimmelsen av en levande närvaro. Därför måste vi föra in tystnadens dimension i vår teologi. Det kan vara en liten början till ett svar.

AV KALLISTOS WARE har på svenska utkommit följande böcker: Den helige Ande i den kristnes persoliga liv (Artos), Den ortodoxa kyrkan (Artos) samt Den ortodoxa kyrkans väg (Verbum).